

– לית לן בה. וע' בשו"ת רעק"א מה; שיבת ציון סב; באר יצחק יו"ד לא — בעניני איסור הנאה מקברות).

ז' ותו הא תנן חצר הקבר, העומד בתוכו טהור? — משמע לו שמשנה זו אתיא אף לר' שמעון. ואף על פי שרום הכוכים היה שבעה טפחים ונשאר חלל טפח בין המת לתקרה, והלא כתב הרשב"ם לעיל שלכן אין הטומאה בוקעת ועולה? — אף על פי כן טמא מדרבנן. (וכמו שהביאו התוס' מסוגיא דברכות יט:). וכאן משמע 'טהור' לגמרי. (עפ"י מהרש"ל, מהרש"א ומהר"ם; חו"א — ע"ש. וע' בלשון הרמב"ן).

– עיין רשב"ם ותוס', שנכנס לשם בטהרה ע"י שידה תיבה ומגדל. ולכאורה יש לומר עוד, באופן פשוט, שעדין לא נתמלאו כל המערות, ועובר על גבי זו שעודנה ריקנית, (כולה או מקצתה — אלא שיש לברר אם, ובאלו אופנים, חל דין 'קבר סתום' על כל המערה, כאשר יש מת באחד מכוכיה, שהמאהיל על הקבר, אף שלא כנגד הטומאה — טמא, כמש"כ התוס'). ומן הסתם, העומד בחצר הקבר היינו בטרם נתמלאה ו'נחתמה' המערה. (כי כן נראה קצת שזהו שרש מחלוקת רבנן ר' שמעון, דלרבנן בית הקבר אינו 'אחוז' שלימה וסגורה לדור שלם במשפחה, אלא לפרק זמן קצר יותר, ועל כן הוא אינו גדול כל כך, וגם פתוח לבוא לחצרו בטהרה להללו מבני הדור שעודם בחיים, אך לר"ש בית הקבר מכוון להיות אחוזה שלמה ולחתום דור שלם שהלך, ומלכתחילה הוא גדול ופתוח לבוא בו בטהרה רק בטרם נתמלא, אך כשנתמלא הרי זה כמו שנשלמה תקופה, והחיים שייכים כבר לדור אחר ועומדים ומתפללים על קברי אבות בחוץ. (עפ"י 'בדרך טובים')

(ע"ב) 'מכדי כל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשי באלכסונא, כמה הוי להו, חד סרי וחומשא, כוכין כמה הוו, תמניא, תמניא בחד סרי וחומשא היכי משכחת לה?' — ההנחה הפשוטה שהריוח אמה שבין כוך לכוך חייב להישאר לכל אורך הכוך, ואין לצמצם את המירווח בהמשך הכוך. (ואינו דומה לכוך הקיצוני שבכל צלע, שבינו ובין הכוך הקיצוני של הצלע הסמוכה יש כדי אלכסון של חצי אמה על חצי אמה — כי כאן צריך ריוח טפי, לפי שהכוכים מקבילים לכל אורכם). (עפ"י מהרש"א ורש"ש).

– כבר העירו הראשונים ששיעור האלכסון הנקוב בגמרא — בקירוב ולא בדיוק. וראה באריכות בתשב"ץ ח"א קסה.

וזה לשון תוס' הרי"ד: 'קבלתי דבר זה מחכם אחד שהיה בקי בחכמת השיעור, הנקראת גימטריאה, ביותר, והראה לי לעין שיותר הוא האלכסון מתרי חומשי, אלא מפני שאין אדם יכול לשער ולכוון כמה הוא היותר, לא אמרו אלא תרי חומשי. ואמר לי שבכל השיעורים שמשערים בחכמת השמים, צריכים יותר מעט, מפני שאותו היותר אין לו כיוון⁽²⁾, וכך היא דרך החכמה שאף אם תחלקו לשערות הראש אתה צריך לומר ויותר מעט...'

דפים קא — קב

בסוגית כוכין — הנה, בשיעורי הרחקה הנצרכים בין קבר לקבר, הן מן הצד, הן מלמעלה (בקבורת ז' על גב זה), נחלקו שיטות הראשונים והפוסקים; יש שמשמע מדבריהם שמצד דיני קבורה אין כלל שיעור מסויים, אלא העיקר שתהא דופן הראויה להתקיים. ויש אומרים שיש להרחיק בין קבר

לקבר ששה טפחים, בין מן הצד בין מלמעלה. וי"א שדי בשלשה טפחים. ויש מחלקים בין מן הצד ומלמעלה, בכמה אופנים. והנה מסקנות כמה מפוסקים אחרונים:

הנה תורף דברי החזו"א (אהלות כב, כה): בתשובת רב האי גאון (המובאת בטור ובב"י — יו"ד שסג) מובא להצריך ו' טפחים, כי שיעור כותל הקבר ג' טפחים, וזה שיעור תפישת המת, נמצא לשני מתים צריך ו"ט ביניהם. והביא ראייה מסוגיתנו. ואמנם מדברי התוס' בסוגיא משמע שכל שיעורי המשנה נאמרו לענין קיום הכתלים והקברות, שלא יתמוטטו, וכן יש ללמוד מדברי הרמב"ם. ואפילו לפי דעת רב האי, אפשר שבקברות הסמוכים זה לזה החפורים מלמעלה, ולא בכוכין, די בשיעור מועט לכל קבר, שאין מה שידחוק את הדופן, אדרבה, הקברים לאחר שסתמום עפר, מחזקים את הדופן המפסיק.

וב'פתחי תשובה' (שם סק"ג) הביא מ'שבות יעקב' טעם שאין אנו נוהרים להניח שיעור הרחקה, משום שצר לנו המקום. ולהאמור, אין לנו ראייה מן הגמרא לדעת הרמב"ם והתוס'.

אלא שאף אם מקלים בדופן המפסיק ג' טפחים, נראה שאין להקל בארון על-גבי ארון בפחות מו' טפחים, שזה יש ללמוד מכוכין, כיון שהעליון דוחק כלפי מטה. (ונראה דלא קיימא לן כרשב"ג, שהכל לפי הסלע, אלא לעולם משתער לפי שיעור קרקע ממוצעת, וכל שאינו מתקיים בקרקע בתולה — לא חשיב הפסק). וכבר כתבו הפוסקים להחמיר.

וכן האריך מאד בענין זה בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א רלג-רלד) והעלה להלכה ב'זה על זה' להצריך לכתחילה ו' טפחים, גם בבנין בטון וכדומה. ובדיעבד, כתב, אם בנו קבר על גבי קבר בהפרש ג' טפחים — אין למחות באלו הרוצים לקבור שם. וב'זה אצל זה' נהגו להקל במרחק ג' טפחים, (ואם היה אפשר, היה לן להנהיג גם בזה אצל זה להרחיק ששה טפחים).

עוד הורה (שם, ובח"ב עח), שמצד הדין מותר לחפור קבר שאינו עמוק כל כך, ובלבד שיהא על גביו עפר ג' טפחים, ולכן כאשר קשה להעמיק בחפירת הקבר כנהוג, ניתן לעשות כן.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ה קעז) הורה לכתחילה להרחיק ששה טפחים, בין מן הצד בין מלמעלה, אלא שאפשר להקל למדוד בטפחים קטנים (8 ס"מ הטפח), ולחשב המדידה מחלל קבר זה לחלל הקבר השני, וכן אפשר להקל אם חיזק את האדמה שבין הקברים. וכן במקום הדחק, כמו שהיה בקהילות בחו"ל, ששטח הקבורה שהוקצה להם היה מצומצם, ואולי גם כן בארץ ישראל כהיום שקרקע הקברות מתייקר מאד. ועל כל פנים אין להקל כך בעפר תיחוח. ואין חילוק בדבר זה בין קברים של גדולים לקברים של קטנים, מלבד בנפלים שאפשר להקל בכאלה.

וזו לשון ה'נמוקי יוסף': 'לא ראיתי לפרש משנה זו, לפי שפירושה ארוך ואינו נוהג בינינו דינא (אולי צ"ל: דינה). ומ"מ נלמוד שיעור הקבר מאורך ומרחב ומעומק אע"פ שאין שום חשש בבנינו. וגם שמענו שאין ראוי לקבור המת ולשום אותו בחפירה מעומד, כדמקשה 'קבורת חמורים היא זו?!'... וגם שמענו שאין ראוי שיגעו הנקברים זה עם זה, מדקא מתמה 'הא נגעו כוכין אהדדי?!' ויש ענינים הרבה דומין לאלו שאין ידוע מקומן, ואם תחפשם ותשמרם כמטמונים — ייטב לך והארכת ימים'.

דף קב

מצא שלשה — אם יש ביניהן מארבע עד שמונה — הרי זו שכונת קברות ובודק ממנו

ולהלך... — מבואר כאן, שאסור לפנות את המת, כל שנקבר שם בדרך קבע — שלא על מנת לפנותו. ולא רק ב'שכונת קברות', אלא גם קבר יחיד, אם ידוע שלשם קבורה נטמן שם — אסור לפנותו, (כמבואר בסנהדרין מז: 'קבר הידוע אסור לפנותו', וכמו שפרשו התוס': 'המוצא' — פרט למצוי, כלומר, שידוע שלשם קבורה נקבר שם ולא ע"מ לפנותו).

ואיסור זה קיים אף באופנים שאין שייכים הטעמים של ניוול למת ו'חרדת הדין', — שהרי האיסור לפנות שנאמר כאן אפילו לאחר מאות שנים.

והטעם, לפי שבפינוי המת, הרי הוא מבטל מצות הקבורה שהיא מדאוריתא. כי גדר המצוה, להיות המת טמון כל הימים עד שיחיו המתים, וכל הפותח את הקבר או מפנהו — נראה שעובר ב'עשה' דקבורה. ואע"פ שזוכר בדברי האחרונים שאיסור פינוי המת — מדרבנן, נראה להוכיח מכמה מקומות שיש בדבר איסור תורה. (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ב קס.

ובשו"ת אור לציון (ח"א יו"ד כט) האריך לבאר (שלא כדעת כמה אחרונים), שאף בפינוי עצמות ללא בשר יש איסור מטעם ניוול המת).

'רואים את האמצעים כאילו אינן, והשאר מצטרפין מד' אמות ועד ח' — היינו ביותר משלשה מתים, אבל בשלשה, אם תוציא האמצעיים אין כאן שכונת קברות. (מהר"ם. וערש"ש)

פרק שביעי 'בית כור'

'היו שם נקעים עמוקים עשרה טפחים או סלעים גבוהין עשרה טפחים — אינן נמדדין עמה' — משמע ששאר הקרקע המישורית — ימדוד לו, ואין יכול לומר איני חפץ שתהא הקרקע מופסקת בנקעים וסלעים.

אכן אם הסלעים או הנקעים מפסיקים את השדה מעבר לעבר, שאין המחרשה עוברת מכאן לכאן — לא קנה, 'שאינן אדם רוצה שיתן מעותיו במקום אחד ויראו לו כשנים ושלשה מקומות', כדאמרינן בגמרא. (הרא"ש. ונראה פשוט שמעבר לעבר בטל המקח גם כשאין רחבים ד' על ד', שאין הענין תלוי בשם 'מקום חשוב', אלא בהעברת המחרשה).

— שיטת כמה מן הראשונים, שאותם נקעים וסלעים שייכים ללוקח, (ואינם דומים לבור וגת החשובים בפני עצמם ואינם כלולים במכר). (רמב"ם — מכירה כח, א. וכ"כ ב'מגיד משנה' שם, שכך דעת ר"י בן מגאש. וכ"ד הרי"ד; רמ"ה; רשב"א). ויש אומרים שאינם כלולים במכירה והם שייכים למוכר. (הראב"ד. וכתב, שכופין את הלוקח לתת דמיהן, שהם כאבודין ביד המוכר. (והרשב"א תמה על כך); ר"ן; ריא"ז. ובטור חו"מ (ריד) מביא את שתי הדעות).

'פחות מכאן — נמדדין עמה' — בירושלמי נחלקו חכמים בנקעים שאינם עמוקים י' טפחים, עד כמה שיעור רחבן שיהו נכללים עם השדה; ר' ינאי (לפנינו: חגי) אמר עד עשרה טפחים ור' ייסה בר

בן אמר עד ד' אמות. (מובא ברשב"א ובר"ן. וכתב הר"ן שזה רק בנקעים, אבל בסלעים — סלע המחזיק בית רובע אינו נמדד עמה, כמפורש בירושלמי. וצ"ע בטעם הדבר, והלא 'בית רובע' הוא גדול מהרבה מהשיעורים הנ"ל, (שיעורו בערך י' אמות על י' אמות).

וברשב"א, כשהביא דברי הירושלמי, הזכיר גם סלעים. וצ"ב מדברי הירושלמי גופא (שהביאו גם הרשב"א להלן קג): ששיעורו 'בית רובע'. וכתב הגר"ח"ק שליט"א במענה לשאלתי זו: לא עיינתי כעת אבל לכאן י"ל דשילחו היינו בתשבורת אבל רחבו ד"א או י"ט.

ושיטת הרשב"ם (להלן קג. ד"ה בחמשת), שסלע הפחות מבית ארבע קבין, נמדד עמה. ודלא כשיטת ר"ת ושאר ראשונים).

דף קג

'זאמאי, לקדשו באנפי נפשיהו' — על גאולת שדה אחוזה להצאין, (במחלוקת רשב"ם ותוס') — ע' בחדושי הרשב"א כאן ובקדושין כ (ובמובא שם ביוס"ד), ובשו"ת שלו בח"ד רצ, (ורמזה גם בח"ג מג).

'אי הכי אפילו פחות מכאן נמי' — התוספות כתבו שהיה יכול לומר 'ולטעמיך', כי בכל אופן קשה מסלעים דלאו בני זריעה נינהו. ועוד פרוש באופן אחר. ויש שכתבו שעד עתה היינו יכולים לפרש בסלע הראוי לזריעה, (כגון 'הבא בידים'), דומיא דנקעים שראויים, ורק לפי מה שהעמדנו עתה בשאינם ראויים לזריעה, מקשה. (ר"ן ועוד). והרשב"א (בשו"ת ח"ה לו) כתב, שהרבה 'אי הכי' שבש"ס אינו נאמר בדרך 'אי אמרת בשלמא', ואינה קושיא הנובעת דוקא מן ההנחה החדשה. (וע"ע בחדושי לגטין לט; תוס' ב"מ צג. ועוד. וראה בהגהות 'דחמים לחיים' על שו"ת הרשב"א שם).

'נגאני' — אגנות (כמו 'וישם באגנות'), 'ספלים' של קרקע שהמים מכונסין בהם. 'שדרי' — כשדרה הבולטת על פני הגוף. (עפ"י רש"י קדושין סא).

'טרשים שאמרו' — בית ארבעת קבין. אמר רב עוקבא בר חמא: והוא שמובלעין בחמשת קבין. רב חייה בר אבא אמר ר' יוחנן: והוא שמובלעין ברובה' — עיין בר"י מגאש שרב האי גאון אינו גורס להא דרב עוקבא כלל. [ובאמת תמוה שאין שום יחס בין שיעור ה' קבין לרובה של שדה, שהוא כמעט פי עשרים ממנו. וביותר קשה מה ענינו של רב עוקבא בר חמא, שהוא כידוע אחיו של רמי בר חמא שהיה בדור הרביעי בבבל, אצל ר' יוחנן ראש אמוראי א"י, לחלוק עמו ועוד להיות מוצג לפניו. אתמהא].

ודעת ר"י ורמב"ם, שאין כאן מחלוקת, ואיתא לתרווייהו, (וע' ראב"ד בשטמ"ק). וכנראה שתערובת חלק אחד עפר בתוך ד' חלקים סלעים הוא שיעור הניכר לעצמו, (כענין שבאונאת אחד לחמשה המקח בטל), ואין העפר מתבטל אצל רוב סלעים המקיפים אותו, דאדרבה הוא מצטרף לכל הבית-כור לבטל הסלעים. וזה שהשמיענו רב עוקבא. ואמנם צריך גם פיזור ברוב שדה כר' יוחנן, אך בכל קבוצת סלעים צריך אחד מחמשה עפר. (ולכן נקט ר' יצחק בלשונו 'טרשים שאמרו'. ואולי גרס כן במתניתין. אך גם אם גרס 'סלעים',